

ПЕРЕКЛАД-ПОСЕРЕДНИК ТА ЙОГО РОЛЬ У КІНОПЕРЕКЛАДІ

Т.Г. Лукьянова, канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджуються особливості використання англомовного перекладу-посередника як проміжного перекладу між південнослов'янською та східнослов'янською мовами при перекладі хорватського художнього фільму з англомовними субтитрами українською мовою; розкриваються питання взаємозв'язку мови і культури, діяльності перекладача як культурного посередника як в межах однієї мови, так і в контактах між різними мовами, особливості мовної, історико-культурної, літературно-мистецької і комунікаційної компетентностей перекладача; розглядаються мовні та культурні ознаки спорідненості української та хорватської мов; дослідження торкається мовного «гіперпуризму» при перекладі кінофільмів українською мовою, досліджуються особливості кіноперекладу для дитячої аудиторії; аналізуються лексико-стилістичні одиниці (одиниці загальної лексики, реалії, тропи) та їх адекватний переклад, беручи до уваги спорідненість мов та стандарти субтитрування.

Ключові слова: кінопереклад, мовна та культурна спорідненість, переклад-посередник, реалії, субтитри, тропи.

Лукьянова Т.Г. Перевод-посредник и его роль в кинопереводe. В статье исследуются особенности использования англоязычного перевода-посредника в качестве промежуточного перевода между южнославянским и восточнославянским языками при переводе хорватского художественного фильма с англоязычными субтитрами на украинский язык; раскрываются вопросы взаимосвязи языка и культуры, деятельности переводчика как культурного посредника как в пределах одного языка, так и в контактах между разными языками, особенности языковой, историко-культурной, литературно-художественной и коммуникационной компетентностей переводчика; рассматриваются языковые и культурные признаки родства украинского и хорватского языков; исследование касается языкового «гиперпуризма» при переводе кинофильмов на украинский язык, исследуются особенности киноперевода для детской аудитории; анализируются лексико-стилистические единицы (единицы общей лексики, реалии, тропы), их адекватный перевод с учетом родства языков и стандартов субтитрования.

Ключевые слова: киноперевод, перевод-посредник, реалии, субтитры, тропы, языковая и культурная родственность.

Lukyanova T.H. Intermediary translation and its role in film translation. The article shows specific features of the use of English as an intermediary translation language between South and East Slavic languages in translating a Croatian film with English subtitles into the Ukrainian language; presents issues of language and culture relationship, interpreter's activities as cultural intermediary both within a language, and in contacts between different languages, analyses interpreter's linguistic, historical, cultural, literary, artistic and communication competencies; the paper looks at genetic and cultural relationship of the Ukrainian and Croatian languages; the study concerns language «hyper-purism» when translating films into the Ukrainian language, focuses on film translation for young audiences; it analyses lexical and stylistic units (units of general vocabulary, realia, tropes) and their adequate translation considering interlanguage relations as well as subtitling standards.

Key words: film translation, genetic and cultural language relations, intermediary translation, realia and tropes, subtitles.

Світове кіновиробництво постійно зростає – сьогодні передовими виробниками кіно є Голівуд, Болівуд та Франція, однак кіноіндустрія в країнах з перехідною економікою має більш повільні темпи розвитку, тож й фахівців, що можуть перекладати з мов цих країн, не так багато, зокрема це стосується хорватської мови. Отже, коли виникає необхідність швидко й адекватно відтворити інформацію, у нагоді стає переклад-посередник. Робота з таким перекладом має певні особливості, що й визначає актуальність дослідження.

Метою роботи є вивчення лексико-стилістичних особливостей субтитрованого українського перекладу хорватського художнього фільму за допомогою англомовного перекладу-посередника.

Об'єктом є лексико-стилістичні одиниці, предметом – їх адекватний переклад, беручи до уваги спорідненість мов та стандарти субтитрування.

Матеріалом дослідження обрано кінофільм *Duh u mocvari (The Ghost in the Swamp – Привид на болотах)* режисера Бранко Істванчича (*Branko Istvanic*).

Мова і культура – взаємопов'язані поняття. Мову можна розуміти як культуру (за принципом частина замість цілого), як засіб описання (метамову) культури і як одну з багатьох семіотичних систем, що функціонують у рамках культури [7, с. 77]. Пеетер Тороп розглядає проблему перекладності як «типологію параметрів, що знаходяться у відносинах додатковості. У сумі ці параметри можуть стати однією частиною комплексного аналізу перекладацької діяльності і можуть, в принципі виявитися застосованими і при аналізі тотальної перекладацької діяльності в культурі як в межах однієї мови, так і в контактах між різними природними мовами, а також між різнотипними знаковими системами» [7, с. 97–106]. Дослідник називає такі параметри перекладності: мова, час, простір, текст, твір, соціально-політична детермінованість, і пропонує перекладацькі стратегії відповідно до кожного з параметрів [7, с. 97–106].

За словами Умберто Еко, ми, інтерпретуючи світ, що оточує нас (реальні та можливі світи, про які йдеться у книжках, які ми перекладаємо), задалегідь виходимо із певної семіотичної системи, яку побудували для нас суспільство, історія,

виховання. Однак, як би це було лише так, то переклад тексту, створеного у рамках іншої культури, був би неможливим. І хоча різні мовні системи можуть здаватися взаємно несумірними, їх все ж таки можливо порівнювати одна з одною [9, с. 422].

Лінгвістичні системи можливо порівняти одну з одною, і вірогідних двозначностей можна уникнути, якщо перекладати тексти у світлі контекстів й у співвідношенні з тим світом, про який говорить даний текст [9, с. 55].

У нашій роботі досліджуємо особливості використання англомовного перекладу-посередника як проміжного перекладу між хорватською мовою джерела та українською мовою перекладу при перекладі хорватського художнього фільму з англомовними субтитрами українською мовою.

Звернення до першоджерела є необхідною умовою для досягнення оптимальної перекладності, тому бажано, щоб перекладач не звертався до перекладу-посередника. До того ж, перекладач має володіти низкою компетентностей, а саме: «мовною компетентністю, історико-культурною компетентністю, літературно-мистецькою компетентністю і комунікаційною (прагматичною) компетентністю» [7, с. 97]. Тож нестача знань посередника в будь-якій з цих компетентностей спричинить неодмінне викривлення тексту перекладу третьою мовою. Однак за відсутністю текстів чи перекладачів мовою першотвору чи за інших більш буденних причин використання перекладу-посередника стає можливим вибором.

Вважаємо за необхідне сказати декілька слів про мови, з якими ми працювали під час перекладу. Отже хорватська мова – стандартизований варіант сербохорватської мови, який використовують переважно в Хорватії, Боснії та Герцеговині і сербській Воєводині. За генеалогічною класифікацією українська мова належить до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї [6].

У свій час Степан Смаль-Стоцький дав ґрунтовний огляд історії досліджень спорідненості слов'янських мов, розвитку окремих із них, аналізуючи доробок у цій справі Й. Добровського, П. Шафарика, О. Шахматова, В. Ягіча тощо. Він навіть наголошував, що українська мова ближча до південнослов'янських, ніж до східнослов'янських мов [1, с. 283].

Близькість між слов'янськими мовами залежить від того, яка ознака береться за основу зіставлення мов [2, с. 9]. Наприклад, наголошують на близькості хорватської та української фонетики – в цих мовах «чергуються літери г, к, х, із з, ц, с; однакову форму має кличний відмінок; в лексиці є звичні для нас українські слова: вабити, вир, гай, калюжа, китиця, кожух, кутній, миршавий, треба та ін.» [10, с. 19].

Англійська ж мова належить до германської групи (західна підгрупа) індоєвропейської сім'ї мов і, звичайно, відмінностей, як у мові, так і культурі, набагато більше.

Звертаючись до особливостей кіноперекладу, перекладу субтитрів зокрема, необхідно зазначити, що кінопереклад є більш вільним, ніж переклад художнього твору і пов'язаний як з лінгвістичними, так і з певними технічними труднощами [5, с. 153].

Беручи до уваги різницю у побудові фраз у різних мовах, перекладач має не тільки зберегти оригінальний зміст, але й підібрати фрази однакової довжини [4].

Перелічимо деякі із стандартів субтитрування. По-перше, розмір репліки та субтитру мають збігатися [11].

По-друге, кожний рядок субтитру має вкладатися приблизно у 35 символів; кількість символів, що перевищує 40 у рядку, зменшує чіткість субтитру, оскільки призводить до зменшення розміру шрифту. Довгий субтитр, що складається з одного рядка, необхідно сегментувати у субтитр з двох рядків для прискорення процесу прочитання; для цього текст субтитру необхідно розбити на фрагменти у вищих синтаксично можливих «ключових» словах. Якщо речення не вписується у один або два рядки субтитру, воно переходить у новий субтитр. Верхній та нижній рядок двохрядкового субтитру мають бути пропорційно рівними за довжиною, оскільки людське око краще пристосоване до прямокутного формату [11].

По-третє, фахівці субтитрування пропонують зберігати слова, які були запозичені або виступають у ролі вихідного, або коли слова запозичені з третьої мови. Дослідження стверджують, що коли у репліці є такі слова з еквівалентним перекладом, то у субтитрах необхідно використовувати саме цей

варіант через постійний механізм перевірки дії у мозку глядачів (наприклад: *secret* – *секрет*, а не *таємниця*) [11]. Останнє особливо слушно для нашого дослідження через близькість слов'янських мов за вищезгаданими параметрами.

Розглянемо особливості роботи з англійськими субтитрами, які виступають у ролі перекладу-посередника, моменти, які викликали найбільше труднощів при перекладі та приклади, що є найбільш показовими для стандартів субтитрування та кіноперекладу в цілому.

В репліці хорватською мовою дід Фаркаш говорить, що «весною в цих краях [*pre' dyvno*]». З огляду на постійний механізм перевірки дії у мозку глядача та для уникнення накладання почутого іншомовного слова (хорватською), яке за звучанням та змістом нагадує слово української лексики, на прочитане слово (українською), яке є синонімом, але іншим за звучанням, – це б на мить відволікло глядача від перегляду фільму, – обираємо для перекладу український прислівник «предивно»:

(1) 00:03:42,140 —> 00:03:45,337

Well, in spring,

it's really beautiful.

00:03:42,140 —> 00:03:45,337

A навесні...навесні

тут предивно.

Так само відбувається й у наступному прикладі. В репліці хорватською звучить фраза [*smert' i muka*]; в англійській [*muka*] передають словом *agony*. Оскільки в українській мові також є слово «мука», ми обираємо його для перекладу з тих самих причин, що й у прикладі вище:

(2) 00:03:33,060 —> 00:03:37,372

There's nothing here.

Only death and agony.

00:03:33,060 —> 00:03:37,372

Нічого тут нема.

Лише смерть та мука.

Олекса Негребецький у своєму інтерв'ю про переклади іншомовних фільмів українською говорить, що «мова стає мілкіша, обмежується сотнею слів, замовник просить не вживати якихось слів на кшталт *авжеж*, <...> *гарзд*, обумовлюючи це тим, що люди так не говорять, тому доводиться працювати в межах цих ста слів. Преса і газети також воліють обмежуватися певним на-

бором слів. І це дуже збіднює мову». Пан Негребецький також говорить про надмірний «гіперпуризм, коли люди не можуть сказати українською мовою *ждати*, а треба тільки *чекати*, коли не можна *держати*, а тільки *тримати*, і так і норовлять вичистити й поставити звичні. Це шкодить мові, оскільки ця підсвідома тенденція – причому часто у російськомовних в побуті людей – відійти від російської мови далі, вона псує мову, мова стає неорганічна, несправжня» [3].

Погоджуючись з викладеним вище, а також з метою збереження слова з подібним звуковим складом і однаковою семантикою, залишаємо без змін слова, споріднені в обох мовах. Так, Левай вибачається перед Вучевичем – хорватською звучить [*oprosty*] – прости (Див. приклад (3). Так само й у прикладі (4), Аранка говорить своєму товаришу, що хлопець [*yudiv*] привида:

(3) 01:21:18,700 → 01:21:22,818

Forgive me, Vuuueviu.

You know how I love animals.

01:21:18,700 → 01:21:22,818

Прости, Вучевичу. Ти знаєш, як я люблю тварин.

(4) 00:26:54,540 → 00:26:57,100

He saw the ghost, you still don't get it?

00:26:54,540 → 00:26:57,100

Він видів привида, чи ще не ясно?

Кулінарну реалію [*fif 'paprikash*] англійською транскодовано, що наближує глядача до культури оригіналу. Українською перекладаємо описово: в нашій культурі така страва мало відома, тим більше, що фільм орієнтований на дитячу аудиторію. Розмір репліки та субтитру дозволяють використати описовий переклад:

(5) 00:04:32,020 → 00:04:33,817

Have you ever tasted

fish paprikash?

00:04:32,020 → 00:04:33,817

Ви куштували колись рибну юшку з паприкою?

Викликав труднощі переклад реалії, що стоєть алкогольного напою [*'rakitsa*]. Ракія – міцний алкогольний напій, аналогічний бренді. Ракію можна розглядати як традиційний національ-

ний напій південнослов'янських народів і румунів: вона популярна в Боснії та Герцеговині, Болгарії, Хорватії, Чорногорії, Македонії, Сербії, Румунії, Молдові, Криті й Туреччині. З огляду на те, що адресат – дитяча аудиторія – може й не знати значення слова *ракія*, перекладач англійською обирає аналог – *brandy*. Однак у кадрі з'являється пляшка з прозорою рідиною, а бренді переважно знають, як напій золотаво-коричньового кольору. Ми, в такій ситуації, вирішуємо обрати трансформацію генералізації:

(6) 01:08:24,180 → 01:08:26,455

You want some brandy?

01:08:24,180 → 01:08:26,455

Бажаєте винуми?

Також цікавим прикладом є переклад поведінкової реалії – дівчинка, побачивши сажотруса, спонукає всіх вхопитися за гудзик. В Україні була схожа старовинна приказка, що потримати за гудзик сажотруса – на щастя [8]. Напевно, що сьогодні ця приказка мало відома сучасним дітям, тож ми додаємо пояснення. Розмір репліки та субтитру, кількість символів у рядку дозволяють це зробити:

(7) 01:09:58,060 → 01:10:02,576

Chimney sweeper!

Grab the button!

01:09:58,060 → 01:10:02,576

Сажотрус! На щастя!

Хопайтеся за гудзики!

В одному з епізодів сперечаються два чоловіки. Жінка, яка підходить до них, питає:

(8) 00:06:00,220 → 00:06:02,097

Why are your faces

so red?

Зрозуміло, що в цьому прикладі мова йде не просто про червоні обличчя, а про обурення чи злість. Тому, уникаючи дослівного перекладу, передаємо смисл висловлення:

00:06:00,220 → 00:06:02,097

Що це ви такі сердими?

Перекладачеві в кіно необхідно постійно звертати увагу на відеоряд. Так, Ковачевич, тікаючи від переслідувачів-мисливців, кричить дітям, які вислідили Ковачевича та також переслідують його:

(9) 01:02:54,500 → 01:02:57,856

Run, children! Run!

Було б невірною перекласти цю просту фразу дослівно, оскільки на екрані Ковачевич декілька разів робить рух рукою, відганяючи від себе дітлахів, аби вони залишались осторонь від цієї погони. Перекладаємо відповідно:

01:02:54,500 —> 01:02:57,856

Геть, дітми! Геть!

Найскладніше доводиться перекладачеві при перекладі деяких форм мовної гри. Наприклад, чоловік пропонує офіціантці кинути роботу і піти працювати на нього, оскільки він має багато землі. Англійською: *It's white slavery! – What underwear?* Жінка шуткує, що це справжнє рабство; дідові Лончару, в якого є певні вади слуху, почулося, що жінка говорить про білизну.

(10) 00:06:07,700 —> 00:06:11,249

You devil!

It's white slavery!

00:06:12,260 —> 00:06:14,410

What underwear?

В українському перекладі не вдається досягти еквіваленту, але намагаємося залишитись у «пікантній» темі, і отримуємо:

00:06:07,700 --> 00:06:11,249

Хитрий чортяка! Я ж не рабиня-полонянка!

00:06:12,260 —> 00:06:14,410

Чия коханка?

Скажімо декілька слів про переклад нецензурної лексики. Оскільки ми перекладали, спираючись на англійський посередник, ми не можемо впевнено сказати, що в оригіналі також було використано репліку, подібну до англійської фрази *chicken shit*. Однак, пам'ятаючи, що переклад робиться для дитячої аудиторії, ми застосовуємо евфемізм:

(11) 00:29:04,020 —> 00:29:06,329

I have to. My best friend is a chicken shit.

00:29:04,020 —> 00:29:06,329

Я маю. А от мій крациий друг – боягуз.

Висновки. Переклад-посередник стає у нагоді за браком текстів чи перекладачів з мови першотвору. Якість перекладу може знижуватися, якщо на якомусь з етапів перекладач-посередник при-

пустився помилки. Нестача мовних, історико-культурних, літературно-мистецьких і комунікаційних знань посередника вірогідно спричинить викривлення змісту у тексті перекладу. Працюючи із спорідненими мовами, необхідно враховувати постійний механізм перевірки дії у мозку глядача, тому слід уникати накладання почутого іншомовного слова, яке за звучанням та змістом нагадує слово у мові перекладу, на прочитане слово мовою перекладу, яке є синонімічним, але іншим за звучанням. Тобто бажано зберігати слова з подібним звуковим складом і однаковою чи близькою семантикою, інтернаціоналізми або слова запозичені з третьої мови. Також необхідно пам'ятати про різницю у побудові фраз у різних мовах, адже перекладач має не тільки зберегти оригінальний зміст, але й підібрати фрази однакової довжини.

У перспективі роботи з аудіовізуальним перекладом ми плануємо продовжити наші дослідження дубльованого перекладу та перекладу для людей з вадами слуху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добржанський О. Степан Смаль-Стоцький [Електронний ресурс] / О. Добржанський. – Режим доступу : <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/18/310Smal.pdf>.
2. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд [Електронний ресурс] / С. Єрмоленко. – Режим доступу : <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/e-library/Documents/yermolenko-s.pdf>.
3. Олекса Негребецький про переклад іншомовних фільмів українською [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idealists.media/index.php/video/oleksa-negrebetskiy-pro-perekladi-inshomovnih-filmiv-ukrayinskoju/>.
4. Особенности перевода кинофильмов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rustranslater.net/index.php?object=kinoperevod>.
5. Скоромыслова Н.В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов / Н.В. Скоромыслова // Вестник Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова. – 2010. – № 1. – С. 153–156.
6. Слов'янські мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Тороп П. Тотальний переклад : монографія / П. Тороп. – Вінниця : Нова книга, 2015. – 264 с.
8. Червона книга українських професій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/chervona-kniga-ukrayinskih-profesii.html>.
9. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе /

У. Эко. – СПб. : Symposium. – 2006. – 574 с.
10. Ющук І.П. Мова наша українська: Статті, виступи, роздуми / І.П. Пашенко. – К. : ВЦ Просвіта, 2003. – С. 19. 11. Subtitles Catalogue [Electronic resource]. – Access : <http://subs.com.ru/>.

REFERENCES

- Chervona knyha ukrayins'kykh profesiy [Red List of Ukrainian Professions]. Available at: <http://tsn.ua/ukrayina/chervona-kniga-ukrayinskih-profesii.html>
- Dobrzhans'kyi O. Stepan Smal'-Stots'kyi [Dobrzhans'kyi O. Stepan Smal'-Stots'kyi]. Available at: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/18/310Smal.pdf>
- Eko, U. (2006). *Skazat' pochty to zhe samoe. Opyty o perevode [Saying almost the same thing: Experiences in Translation]*. SPb. : Symposium Publ.
- Oleksa Nehrebets'kyi pro pereklad inshomovnykh fil'miv ukrayins'koyu [Oleksa Nehrebets'kyi on Foreign Film Translation into Ukrainian]. Available at: <http://www.idealists.media/index.php/video/oleksa-negrebetskiy-pro-perekladi-inshomovnih-filmiv-ukrayinskoyu/>
- Osobennosti perevoda kinofil'mov [Film Translation Peculiarities]. Available at: <http://www.rustranlater.net/index.php?object=kinoperevod>
- Skoromyslova, N.V. (2010). Teoreticheskiy aspekt perevoda khudozhestvennykh fil'mov [Theoretical Aspect of Feature Film Translation]. *Vestnyk Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeny M. V. Lomonosova – Herald of M.V. Lomonosov Moscow State University, 1*, 153–156. (in Russian)
- Slovyanski movy [Slavic Languages]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
- Subtitles Catalogue. Available at: <http://subs.com.ru/>
- Torop, P. (2015). *Total'nyy pereklad: monohrafiya [Total Translation: monograph]*. Vinnytsya: Nova knyha Publ. (in Ukrainian)
- Yermolenko S. *Mova i ukrayinoznachyiv svitohlyad [Stepan Smal'-Stots'kyi]*. Available at: <http://www.l.nas.gov.ua/institutes/iium/e-library/Documents/yermolenko-s.pdf>
- Yushchuk, I.P. (2003). *Mova nasha ukrayins'ka: Stati, vystupy, rozdumy [Our Ukrainian Language: Articles, Reports, Views]*. Kyiv. : VTs Prosvita Publ.